

Handleiding

Vragenlijst onderlinge omgang van jongeren op leefgroepen van residentiële (jeugd)instellingen

november 2016

Auteurs:

MSc. Ferdi Bekken

MSc. Juliette Sonderman

Dr. Peer van der Helm

Leeswijzer

Hier vindt u de handleiding voor de vragenlijst om inzicht te krijgen in de onderlinge interacties tussen jongeren. Als eerste worden de theoretische uitgangspunten (kort) besproken waar de vragen op zijn gebaseerd. Vervolgens wordt besproken hoe de vragenlijst tot stand is gekomen, hoe de vragenlijst is opgebouwd en welke scores kunnen worden gebruikt als referentiewaarden. Tot slot worden enkele tips gegeven over de afname en het gebruik van de vragenlijst. De vragenlijst is in zijn geheel opgenomen als bijlage.

Inleiding

Met de Group Climate Inventory (GCI; van der Helm et al., 2011) kan de kwaliteit van de beleving van de sociale omgeving door jongeren en/of cliënten in residentiële instellingen worden gemeten. Eén van de elementen van het leefklimaat op leefgroepen betreft de *Sfeer*. Het element, sfeer, geeft de mate weer waarin structuur, veiligheid en vertrouwen tussen de jongeren gekoesterd wordt door zowel de fysieke als sociale omgeving binnen de instelling (Van der Helm, Stams, & van der Laan, 2011). Grofweg kan hierin dus een onderscheid worden gemaakt tussen de *atmosfeer* (de uitstraling van de fysieke omgeving waar de jongeren zich in bevinden, die het welbevinden kan beïnvloeden) en *groepsdynamiek* (sociale interacties tussen jongeren onderling).

Naar dit laatste punt is door Hogeschool Leiden verdiepend onderzoek gedaan; namelijk naar de positieve en negatieve aspecten van onderlinge interacties tussen de jongeren. Leeftijdgenoten (peers) hebben in de adolescentiefase een belangrijke invloed op het gedrag en de ontwikkeling van jongeren (Brechtwald, & Prinstein, 2011).

Hersenonderzoek laat bijvoorbeeld zien dat jongeren in de adolescentiefase uitermate gevoelig zijn voor positieve feedback van hun peers (Chein, O'Brien, Uckert, & Steinberg, 2011). Aan deze positieve feedback wordt veel belang toegekend, mede doordat adolescenten volop bezig zijn met het ontwikkelen van een eigen identiteit (Duman, Ellis, & Wolfe, 2012) waarvoor ze zich spiegelen aan andere jongeren. Het in kaart brengen van de kwaliteit van de onderlinge interacties kan de zorg voor jeugdigen verbeteren (Timmerman et al., 2012). Bij de ontwikkeling van de vragenlijsten waren twee punten erg belangrijk, namelijk (i) dat er naast aandacht voor negatieve aspecten óók aandacht is voor de positieve aspecten van onderlinge interacties en (ii) dat de lijst gender-neutraal is en dus bruikbaar is voor zowel jongens als meisjes.

In de huidige lijst is veel aandacht voor de positieve kanten van de onderlinge interacties. Interacties tussen jongeren worden vaak geassocieerd met negatieve gedragingen, omdat jongeren negatief gedrag van elkaar 'belonen' (Dishion, McCord & Poulin, 1999). Vaak vindt binnen een leefgroep gedragsafstemming plaats, omdat adolescenten bijvoorbeeld bang zijn om uitgelachen of buitengesloten te worden door peers. Daarnaast kunnen jongeren externaliserend of agressief gedrag vertonen, om een hoge status binnen de groep te verkrijgen (Warr, 2002). Een hoge status binnen een groep verkleint de kans dat jongeren slachtoffer worden van fysieke of verbale agressie van peers (Warren, Schoppelrey, Moberg, & McDonald, 2005; Anderson, 1999). Een laatste mogelijkheid die wordt aangeleerd is dat jongeren elkaar 'crimineel gedrag' (delict-specifieke kennis) of bijvoorbeeld regelovertredend gedrag kunnen aanleren, door te vertellen hoe ze iets het beste kunnen doen (Bayer, Hjarmarsson, & Pozen, 2009). Aan de andere kant is er weinig oog voor de positieve kanten van onderlinge interacties. Uit onderzoek bleek bijvoorbeeld dat jongeren peers emotionele steun bieden of groepsleden ondersteunen bij het behalen van hun behandoelen (Barter et al., 2004; Harvey, 2007; Karakas, 2014; Sekol, 2013; Wulf-Ludden, 2013) en acceptatie van peers bij kan dragen aan verminderen

van externaliserend probleemgedrag (Cardoos, et al., 2015; Witvliet, Pol, Van Lier, Cuijpers, en Koort., 2009).

Om genderspecifieke kenmerken van onderlinge interacties bloot te kunnen leggen, dient de vragenlijst geschikt te zijn voor zowel jongens als meisjes. Vaak wordt gesproken over een groot verschil in onderlinge interacties tussen jongens en meisjes, waarbij bij jongens wordt gerefereerd aan 'haantjesgedrag' (o.a. De Jong, 2007) en bij meisjes vaak sprake is van 'meidenvenijn' (Sonderman, 2014). Uit hersenonderzoek blijkt bijvoorbeeld dat een wezenlijk verschil tussen jongens en meisjes is dat jongens gemakkelijk overschakelen van een strategie van samenwerken naar een strategie van competitie, dominantie en statusverkrijging (Keyser, 2012). Tevens wordt gesteld dat in gemengde groepen dit genderspecifieke groepsgedrag wordt verminderd (Aries, 1976, 1982), maar het bewijs is niet overweldigend. Om de verschillen in onderlinge interacties in diverse groepsopstellingen en de uitwerking daarvan op de ontwikkeling van jongeren in kaart te kunnen brengen, is het zaak dat de lijst zowel inspeelt op jongens- als op meidenspecifieke aspecten van onderlinge interacties.

Ontwikkeling van de vragenlijst

Op basis van theorie en heel veel gesprekken met jongeren, zijn aspecten van positieve en negatieve interacties in kaart gebracht. In samenwerking met onderzoekers en praktijkprofessionals zijn 34 items opgesteld, gebaseerd op eerder genoemde (positieve en negatieve) theoretische uitgangspunten. De items zijn voorgelegd aan zowel praktijkmedewerkers als jongeren in residentiële zorginstellingen met de vraag wat zij vonden van de inhoud en de formulering van de vragen. Naar aanleiding van de feedback zijn een aantal items geschrapt of anders geformuleerd.

De uiteindelijke versie is uitgezet binnen meerdere locaties van drie instellingen uitgezet (Horizon Jeugdzorg, Icarus en De Hoenderloo Groep). In totaal zijn data verzameld van 345 jongeren (45% jongens, 55% meisjes). De gemiddelde leeftijd van de steekproef bedroeg 15 jaar oud (gemiddelde = 15.4, standaardafwijking = 1.59). Met behulp van de data die hierbij is verzameld kon valideringsonderzoek worden gedaan.

Valideringsonderzoek

Op basis van exploratieve en confirmatieve factoranalyse is een structuur met twee factors opgesteld; *positieve omgang* ($\alpha = .78$) en *negatieve omgang* ($\alpha = .89$), waarbij 18 van de 34 oorspronkelijke items in zijn opgenomen. Items zijn verwijderd uit de lijst omdat zij laag laadden op één van de twee factoren, omdat ze niet betrouwbaar waren ingevuld of omdat zij conceptueel overeenkwamen met andere items. Dit model liet een goede fit zien: *Chi-square* = 373,6 (238), *NFI* = .906, *TLI* = .952, *CFI* = .963, *RMSEA* = .033. Ook de betrouwbaarheden van beide schalen waren goed. De waarden van de schalen en afzonderlijke items voor de totale steekproef, jongens en meisjes zijn weergegeven in tabellen 1 en 2.

Tabel 1. Gegevens van de schaal Negatieve omgang voor de totale steekproef, jongens en meisjes

	Totale steekproef (n = 345)		Jongens (n = 155)		Meisjes (n = 190)	
	M	SD	M	SD	M	SD
Negatieve omgang	3.01	.94	2.92	.88	3.09	.98
2. Jongeren hier bedreigen elkaar.	2.63	1.35	2.63	1.27	2.63	1.41
4. Jongeren leren elkaar slechte dingen.	2.90	1.24	2.85	1.24	2.94	1.24
7. Jongeren hier roddelen veel.	3.67	1.31	3.46	1.32	3.84	1.28
11. Jongeren worden hier buitengesloten.	2.66	1.25	2.51	1.21	2.77	1.26
12. Hier zorgt een jongere voor een slechte sfeer.	2.95	1.33	2.83	1.32	3.05	1.33
13. Hier is een jongere die de baas speelt.	2.73	1.45	2.59	1.48	2.84	1.41
14. Andere jongeren hier hebben vaak een slecht humeur.	3.03	1.19	2.99	1.22	3.05	1.17
15. Jongeren hier zijn jaloers.	2.81	1.30	2.70	1.26	2.89	1.33
17. Jongeren dagen elkaar uit op de groep.	3.34	1.32	3.30	1.35	3.37	1.29
18. Jongeren gedragen zich stoer om er bij te horen.	3.44	1.32	3.34	1.35	3.53	1.29

Tabel 2. Gegevens van de schaal Positieve omgang voor de totale steekproef, jongens en meisjes

	Totale steekproef (n = 345)		Jongens (n = 155)		Meisjes (n = 190)	
	M	SD	M	SD	M	SD
Positieve omgang	3.31	.82	3.28	.75	3.33	.87
1. Als jongeren zich niet respectvol gedragen, zeggen we daar wat van.	3.66	1.16	3.66	1.16	3.65	1.16
3. Jongeren hier geven goede tips over hoe je met problemen om kan gaan.	3.12	1.23	3.15	1.20	3.10	1.26
5. Andere jongeren proberen mij te helpen met mijn problemen.	3.03	1.26	2.99	1.26	3.06	1.26
6. Op de groep accepteren we elkaar zoals we zijn.	3.45	1.17	3.57	1.11	3.35	1.21
8. Er is een groepsgenoot die ik mijn geheimen kan vertellen.	3.23	1.59	3.05	1.57	3.37	1.60
9. We zorgen er voor dat nieuwe jongeren zich op hun gemak voelen.	3.61	1.20	3.59	1.13	3.63	1.26
10. Het is hier makkelijk om vrienden te maken.	3.37	1.26	3.36	1.23	3.37	1.28
16. We praten met elkaar over relatieproblemen en seks	3.01	1.42	2.86	1.49	3.13	1.35

Afname en scoring

De vragenlijst kan worden onderverdeeld in twee schalen: *Positieve omgang* en *Negatieve omgang*. De schaal positieve omgang (8 items) vraagt naar de mate waarin jongeren elkaar positief ondersteunen, de mate waarin jongeren het goed kunnen vinden met hun

groepsgenoten en nuttige dingen leren van hun groepsgenoten. De schaal negatieve omgang (10 items) omvat onder andere vragen over de mate waarin jongeren elkaar pesten, buitensluiten, bedreigen en uitdagen en de mate waarin zij zich storen aan het gedrag van andere jongeren op de leefgroep. Zie tabellen 1 en 2 voor de itemnummers die onder de beide schalen vallen.

De antwoordcategorie loopt van 1 ('helemaal niet van toepassing') tot 5 ('helemaal wel van toepassing'). De schaalscores worden berekend door het gemiddelde te nemen van de scores van de items die zijn genoemd in tabellen 1 en 2. Voorwaarde is wel dat minimaal 80% van de items is beantwoord. Items hoeven niet te worden gehercodeerd.

De schaalscores dienen op groepsniveau te worden weergegeven (indien minimaal 3 respondenten hebben deelgenomen) en niet op individueel niveau. Een respons van lager dan 30% geeft mogelijk geen goed beeld van de onderlinge interacties tussen jongeren op groepsniveau. Daarom wordt aangeraden de resultaten op groepsniveau te bespreken indien er minimaal 3 respondenten hebben deelgenomen, die minimaal 30% van de totale groep uitmaken.

Toepassing van de vragenlijst

- De vragenlijst is geschikt om periodiek (één of twee keer per jaar) af te nemen bij jongeren tussen de 12 en 18 jaar.
- Aan wordt geraden om de vragenlijst af te nemen in combinatie met de GCI, om zodoende de onderlinge interacties te kunnen relateren aan het ervaren leefklimaat op de afdeling.
- Het is aan te raden om de jongeren individueel de vragenlijst in te laten vullen, zodat zij minder worden beïnvloed door andere jongeren tijdens het invullen van de vragenlijst.
- Afname wordt bij voorkeur uitgevoerd door iemand die bekend is bij de jongeren, maar niet rechtstreeks betrokken. Zoals een stagiaire van de locatie, of een pedagogisch medewerker van een andere groep op de locatie.
- Er bestaan geen foute antwoorden. Alles wat de jongeren invullen is goed.
- Het invullen van de vragenlijst zal ongeveer 5 á 10 minuten in beslag nemen.

Voor vragen en/of opmerkingen naar aanleiding van (het gebruik van) de vragenlijst, kunt u zich richten tot de auteurs van de handleiding. Meer informatie (ook over het leefklimaatonderzoek) kan worden gehaald van de website

<https://www.hsleiden.nl/residentiele-jeugdzorg>.

Bijlage: Vragenlijst Onderlinge Omgang

Datum: _____

Instelling: _____

Leefgroep: _____

Code (optioneel): _____

Hallo,

Deze vragenlijst gaat over de manier jongeren op jouw leefgroep met elkaar omgaan. Hierbij wordt gevraagd naar de mate waarin jullie op een positieve en negatieve manier met elkaar omgaan.

Het onderzoek helpt om te laten zien wat goed gaat en waar samen aan gewerkt kan worden.

Denk daarbij aan de volgende dingen:

- Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat erom wat jij vindt!
- Sla geen vragen over.
- Het onderzoek is anoniem. De resultaten gaan niet over jou maar over de leefgroep en je naam staat niet op de vragenlijst.

Als je vragen heeft tijdens het invullen, stel die dan aan de begeleiding.

Bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Jouw mening is belangrijk.

Vragen over de groep - omcirkelen

Omcirkel het antwoord dat bij jou past. Er zijn geen foute antwoorden.

1 = helemaal niet van toepassing

2 = een beetje niet

3 = er tussenin

4 = een beetje wel

5 = helemaal wel van toepassing

	<i>Helemaal niet van toepassing</i>	<i>Een beetje niet</i>	<i>Er tussen in</i>	<i>Een beetje wel</i>	<i>Helemaal wel van toepassing</i>
1. Als jongeren zich niet respectvol gedragen, zeggen we daar wat van.	1	2	3	4	5
2. Jongeren hier bedreigen elkaar.	1	2	3	4	5
3. Jongeren hier geven goede tips over hoe je met problemen om kan gaan.	1	2	3	4	5
4. Jongeren leren elkaar slechte dingen.	1	2	3	4	5
5. Andere jongeren proberen mij te helpen met mijn problemen.	1	2	3	4	5
6. Op de groep accepteren we elkaar zoals we zijn.	1	2	3	4	5
7. Jongeren hier roddelen veel.	1	2	3	4	5
8. Er is een groepsgenoot die ik mijn geheimen kan vertellen.	1	2	3	4	5
9. We zorgen er voor dat nieuwe jongeren zich op hun gemak voelen.	1	2	3	4	5
10. Het is hier makkelijk om vrienden te maken.	1	2	3	4	5
11. Jongeren worden hier buitengesloten.	1	2	3	4	5
12. Hier zorgt een jongere voor een slechte sfeer.	1	2	3	4	5
13. Hier is een jongere die de baas speelt.	1	2	3	4	5
14. Andere jongeren hier hebben vaak een slecht humeur.	1	2	3	4	5
15. Jongeren hier zijn jaloers.	1	2	3	4	5
16. We praten met elkaar over relatieproblemen en seks	1	2	3	4	5
17. Jongeren dagen elkaar uit op de groep.	1	2	3	4	5
18. Jongeren gedragen zich stoer om er bij te horen	1	2	3	4	5

Slot

Wat is je geslacht?	☐	Jongen
	☐	Meisje

Hoe oud ben je? jaar

Ben je zelf in Nederland geboren?	☐	Ja
	☐	Nee, in (land invullen)

Is je vader in Nederland geboren?	☐	Ja
	☐	Nee, in (land invullen)

Is je moeder in Nederland geboren?	☐	Ja
	☐	Nee, in (land invullen)

Wat zijn je hobby's?
.....

Hoe lang ben je nu hier?
.....

Op wat voor groep zit je?	☐	Jongensgroep
	☐	Meisjesgroep
	☐	Gemengde groep

Waar woonde je voordat je hier kwam?	☐	Thuis
	☐	Ergens anders, namelijk.....

Wat wil je later worden?
.....
